

TÜRKİYE - YUGOSLAVYA İLİŞKİLERİ (1920-1938)

Ahmet ÖZGİRAY

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler 16. yüzyılın ilk yarısına kadar gitmektedir. Bu ilişkiler iyi ve kötü olarak inişli ve çıkışlı bir seyir takip etmiştir. İki ülke arasında çok karmaşık ve çelişkili sorunlar Eylül 1912'den sonra, yani I.Balkan Harbi'nin çıkışından sonra başlamıştır. Bu karışık sorunlara çözüm bulmak oldukça zordu. Bu sorunlar 24 Temmuz 1924'te imzalanan Lozan Sulh antlaşmasından sonra iki devlet arasında tekrar ele alındı.

Bütün Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Yugoslavya'dan da isteyerek veya istemeyerek Türkiye'ye göç eden Türklerin geriye bıraktıkları gayrimenkulların parasal açıdan değerleri Yugoslavya tarafından, göç edenlere telafi edilmesi sorunu, iki ülke arasında anlaşmazlıklara neden oluyordu. Bu göç eden Türklere kaide olarak geride kalan işlerini takip edebilmek için Yugoslavya tarafından geri gelmelerine izin verilmediği gibi, Yugoslavya Hükümeti bu mallara el koyarak Karadağ'dan gelen göçmenlere tahsis etmiştir¹. Uzun müzakerelerden sonra Yugoslavya Hükümeti, müsadere ettiği gayrimenkullerin tutarını taksitlerle mal sahiplerine ödemeyi kabul etti.

Lozan sulh görüşmelerinde ne Yugoslavya ne de Yunanistan, Osmanlı Duyunu Umumiyesi'nden yani Osmanlı Devlet borçlarından hisselerine düşen payı almaya razı olmuyorlardı. İki ülke arasında politik ihtilaf olmadığı halde, pasaport, seyahat özgürlüğü ve diğer meseleler vardı. Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkileri yıllarca karakterize eden biganelik, anlayış noksanlığı, mevcut sorunları etkiliyordu².

Yugoslavya ile Yunanistan "Little Entente"ı politik açıdan Türkiye'ye karşı koz olarak kullanıyorlardı. Bu da Türkiye'nin Rusya ile, daha sonra da İtalya ile olan özel ilişkilerini menfi yönde etkiliyordu.

Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya'dan oluşan Yugoslavya hükümeti 1924 yılında Lozan Sulh Anlaşmasını onaylamamak kararından vazgeçmiş değildi. Bir taraftan da Türkiye ile Yugoslavya arasında diplomatik ilişkiler gayri resmi olarak devam ediyordu. Bu arada, 1924 yılının sonuna doğru İstanbul'daki Sırb delegesi

¹ August RITTER Von Kral, *Kemal Atatürk's Land, The Evolution of Modern Turkey* (Almanca'dan İngilizce'ye tercüme eden: Kenneth Benton), Leipzig 1938, s.268

² Elizabeth Wiskemann, *Europe of Halde Dictators*, London 1966, s. 63

Belgrad'a çağrılarak Lozan Sulh Anlaşması müzakere edilmiştir. Türk Hükümeti askıda duran Osmanlı devlet borçlarından Yugoslavya'ya düşecek hissenin Yugoslavya tarafından yüklenilmesini istiyordu. Çünkü Lozan anlaşması bunu bu şekilde karara bağlamıştı. Yugoslavya, hissesine düşecek borcu istemiyordu. Nitekim, Sırb delegasyonunun hükümeti ile yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Bu yüzden, iki ülke teknik açıdan savaş halini sürdürüyorlardı³.

1925 yılının sonbaharında Türkiye ile Yugoslavya arasında Dostluk Anlaşması imzalandı. Türkiye daha önce bu tür anlaşmaları başka devletlerle de yapmıştı. Yalnız Ticari, Konsolosluk ve Kuruluş Anlaşmaları devamlı ihmal ediliyordu. Yapılan bu anlaşma yılın sonuna kadar TBMM tarafından onaylanmadı. Bu anlaşmanın doğurduğu netice: Türkiye'nin yakın komşularıyla normal ilişkilerin kurulması için küçük de olsa ileriye doğru bir adım atmasıydı.

17 Aralık 1925'te Rusya ile Paris'te Tarafsızlık Anlaşmasını imzaladıktan sonra İstanbul'a dönerken, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Bey Belgrad'da üç gün kalarak resmi bir ziyarette bulundu. Bu ziyaret Türk basınında da hayli işlendi. Türkiye ile Rusya'nın, Batı devletlerinin üstünlüğüne karşı yeni bir denge oluşturulmakta olduğu şeklinde değerlendirme yapıldı ve Yugoslavya'nın bu denge içerisinde yer alacağı tahmininde bulunuldu. Halbuki bu ziyaret sadece politik manevradan başka bir şey değildi. Çünkü Türk- Yugoslavya görüşmelerinde böyle bir konu ele alınmamıştı⁴. 1927 yılının ilk yarısında Türkiye ile Yugoslavya arasında bir ittifak veya bir Balkan Paketi imzalanacağına dair söylenti vardı. Fakat bu gerçekleşmedi. Gerçekten bu ümidi doğuran bazı işaretler vardı. Ağustos ayından önce Belgrad hükümeti, Sırbistan'daki Türklere ait malları, müsadere etme çabalarını bir dereceye kadar askıya aldı. Zaten bu müsadere işi, iki devlet arasında iyi ilişkilerin kurulmasına engel olan sorunlardan biriydi. Hatta Ağustos ayından sonra bile Türklere ait olan toprak ve emlakın Türklere geri verilmesi için Belgrad nezdinde devamlı girişimde bulunuyordu. Lakin, tatmin edici bir cevap alamıyordu. Yıl sona ererken M. Taditch Yugoslavya elçisi olarak Türkiye'ye atandı. Bu arada Belgrad'da Türk elçisi olarak bulunan Yusuf Hikmet Bey, Riyaset-i Cümhur Genel Sekreterliğine atandığı için, ondan boşalan yere Türkiye birisini atamamıştı⁵.

1928 yılı boyunca iki ülke arasında boşlukta duran Türk emlakı sorunu nedeniyle Türk- Yugoslavya ilişkilerinde büyük ölçüde bir samimiyet sağlanamadı.

Ankara, Yugoslavya'yla bir politik anlaşma yapmayı çok arzu ediyordu. Bu nedenle, Bulgaristan ve Yugoslavya ile devamlı müzakereler yapılmasına rağmen Türk hükümeti bu ereğine erişemedi. Sırp, Hırvat ve Slovenya hükümetleri Türkiye ile bir anlaşma yapmakta bir çıkar görmüyordu. Zaten iki hükümet arasında belli ölçüde

³ PRO FO 317/E3338/44, Mr. Lindsay'dan A. Chamberlain'e, İstanbul 1 Haziran 1925, s.16-17

⁴ PRO FO 371/E4799/ 44, Mr. Hoare'den A. Chamberlain'e, İstanbul 11 Ağustos 1926, s.14.

⁵ PRO FO 371/E1149, Sir Clerk'tan A. Chamberlain'e, İstanbul 27 Şubat 1929, s. 14

soğukluk, Türkiye'nin İtalya'yla imzaladığı dostluk anlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Yugoslavya'daki müslümanlara ait mülkün bir çözüme kavuşturulması hususunda 1928 yılında bir gelişme sağlanamadı⁶.

Balkan savaşından sonra Yugoslavya'daki müslümanlara ait ev ve arazilere Sırp hükümeti tarafından el konulduğu için Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler 1929 yılında hâlâ bulutlu idi. Bu mallar iki gruptu. Birincisi şehir ve köyde bulunan mülkler, ikincisi de tımar sistemi nedeniyle istifade edilen geniş araziler. Birinci grupta olan mülkler Yugoslavya hükümetine çok az sıkıntı verdi. Zaten yılın sonuna doğru onları serbest bıraktı. Fakat geniş miktardaki bu tımar arazileri köylülere dağıtıldığı için müslümanlara geri dönmesi mümkün değildi. Bu malların müslümanlara telafi edilmesi, Osmanlı idaresinin burada bıraktığı kötü intiba nedeniyle çok anpopüler bir hareket olacaktır. Fakat bu sorun, İsmet Paşa dahil bazı seçkin kişiler tarafından ciddi olarak ele alınıyordu. Bunun için Türk hükümeti bu malların belli bir para ile telâfi edilmesinde ısrarlı davranıyordu. Bu ısrarını gerçekleştirmek için Türk hükümetinin elinde iyi bir silah vardı. Türkiye'deki Yugoslavya elçisi hükümetini şöyle ikna etti: eğer altı ay içinde Türkiye Yugoslavya ile ticari bir anlaşma yaparsa, Yugoslavya hükümeti meclisinden, Yugoslavya mülk sahipleri ile Türk mal sahipleri eşit muameleye tabi olacak şekilde bir yasa geçirirse mesele hallolacaktır. Türk hükümeti bu teklifi reddetti. Çünkü önce meclisten çıkan yasayı görmek istedi. Bir de garantisiz olarak en fazla mazhara layık millet muamelesi istemiyordu. En fazla mazhara layık millet muamelesini Yugoslavya Türklere uygulamak istemiyordu. Çünkü, Dalmaçya'daki Santa Margherita mukavelesi ile İtalyan mülk sahiplerine üstün millet muamelesi verilmişti. Türklere bunu sonra bir koz olarak kullanarak, aynı hakkın kendilerine de verilmesini isteyebilirlerdi.

Mayıs 1929'daki Ankara'daki Yugoslavya elçisi görevinden istifa etti. Mal, mülk müzakereleri Belgrad'a kaydırıldı, fakat ertesi yıl sonuna kadar bir netice alınamadı⁷. Her ne kadar Makedonya'daki Türklerin el konulmuş mallarına ait bedellerin nakdi olarak telafi edileceğine dair Türk gazetelerindeki haberler ülkede memnuniyete sebep olmuşsa da, 1930 yılı içerisinde Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler samimi tavırlı değildi, çünkü bu telafi edilme sözü resmen Ankara'ya iletilmedi.

1930 yılı yaz ayında son yıllarda Sofya'da Yugoslavya elçisi olarak görev yapan yetenekli diplomat M.Ljuba Nesthitch, 1929 yılı mayıs ayında görevinden istifa eden M.Taditch'in yerine belli bir süredir açık olan Ankara'ya elçi olarak atandı. Yugoslavya'nın uzun süre elçi atamaması Türk Hükümetinin gücünemesine neden olmuştur. Fakat bu yetenekli elçi M. Neshitch, iki ülke arasındaki dargınlıkları ve kırınglıkları kaldırarak ilişkileri daha samimi bir havaya sokmayı başardı⁸.

⁶ PRO FO 371, G. Clerk'tan A. Chamberlain'e, İstanbul 6 Şubat 19 ? s.15

⁷ PRO FO 371/E 729, Mr. Clerk'tan A. Handerson'a, İstanbul, 3 Şubat 1930, s.14

⁸ PRO FO 371/E 913, Mr. Clerk'tan A. Handerson'a, İstanbul, 18 Şubat 1931, s.11-12

Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler bir yıl önceye göre daha iyi değildi. Bunun nedeni ise; Türkiye'nin resmi olarak İtalya ile dostluğu ve Yugoslavya'nın düşmanı olan diğer ülkelerle, mesela Macaristan ve bilhassa Bulgaristan ile artan dostluğu, Yugoslavya'nın Türkiye'den uzaklaşmasına neden oluyordu.

Makedonyadaki Türklere ait malları müsadere eden Sırp Hükümeti, 1931 yılı içerisinde mal sahiplerine bir telafide bulunmadı. Bu hususta, 1930 yılında Türkiye'ye Yugoslavya elçisi olarak atanan marifetli ve popüler bir kişi olan diplomat Neshitch büyük gayret göstermişti. Çünkü iki hükümetten biri diğerine, sempati eksikliği nedeniyle karşı atakta bulunamıyordu. Bir baka neden de, Aralık ayı içerisinde Bulgar Başvekilinin Ankara'yı ziyaret etmesi vesilesiyle Belgrad basını bu ziyaret hakkında uygun olmayan yorumlar yapmıştı. Bu da Türkiye'de kötü bir intiba yarattı⁹.

Bu arada, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti istikrarlı bir yönetim gösterirken Yugoslavya'da ise istikrarsızlık vardı. Çünkü 1918-1929 yılları arasında Yugoslavya'da demokratik anayasal hükümet başarısızdı. Bu nedenle, bir çok sorunlarla karşı karşıya bulunuyordu: Bir defa İtalya ile İstaranca bölgesi sınır uyuşmazlığı nedeniyle ilk seçim Kasım 1920 yılına ertelendi. 1911 yılında seçilen Sırp Skupshtina sadece Yugoslavya'da parlamento olarak kısıtlı bir görev yapıyordu. Olayların önüne geçemiyordu. 1911 yılından itibaren Pashich'in önderliği altında Sırp radikalleri büyük ölçüde merkezîyetçiliğe dayanan büyük Sırbistan'ı yaratmaya çalışırken, Radich'in önderliği altında Hırvatlar da bir feodal Yugoslav Cumhuriyeti meydana getirmek için Sırplarla kıyasıya mücadele ediyorlardı. Kasım 1920'de seçilen Anayasal Meclis, değişik planları içeren bir anayasa hazırladı. Hırvatların tasarıma göre; ülkede tam yetki ile donatılmış altı yerel hükümet oluşacaktı. Yalnız dışişleri, askerlik, posta, mali ve diğer bazı önemli işleri merkezi hükümet yürütecekti. Demokratik Sırp'lar ise ülkeyi dokuz eyalete bölerek, her vali merkezi hükümeti temsil edecekti. Yani, Hırvatlara göre merkezi hükümete daha fazla yetki veriyordu. Bu durum karşısında Radich ve onu destekleyenler, Pashich'in büyük ölçüde merkezîyetçi anayasasını yürürlüğe koymasına destek vermedi. Fakat Pashich, Bosna-Hersekli toprakları ellerinden alınmış toprak sahipleriyle, topraklarını geri vermek sözüyle mecliste çoğunluğu sağladı.

"St. Vitus Day" (Vidovdan) gününde, yani Birinci Kosova Savaşının 568. yıl dönümünde Prens Regent Alexander yeni anayasaya sadakat yemini yaptı¹⁰. Bundan sonra bu anayasa daima Vidovdan Anayasası olarak adlandırıldı. Ortodokslara olduğu kadar Katolikler'e, Müslümanlar'a ve Yahudiler'e dini özgürlüğün tanınacağı ve tolerans gösterileceği bu anayasada teminat altına alınmıştı. Herkese serbest rey hakkı, işçilere organize olma hakları ve sosyal yasaların çıkarılacağı kararlaştırıldı. Fakat

⁹ PRO FO 371/E222, Mr. Clerk'tan J.Simon'a, İstanbul, 7 Ocak 1932, s.15

¹⁰ 1389 yılında I. Murad, Kosova'da savaş alanından ayrıлып otağına gelmeden önce zafer sevinci ile savaş meydanını gezdiği sırada, Miloş Obilic adlı yaralı bir Sırp tarafından hançerlenerek öldürüldü. Bkz. Ali Sevinç - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Cilt II, Ankara 1990, s.40

hükümetin, basını ve meclisi kontrol etme hakkı da bu anayasada belirlenmişti. Geleneksel batı liberalizminin bazı maddeleri bu anayasada yer almasına rağmen, hükümet bu anayasaya değil, polis gücüne dayanıyordu.

Hırvat köylüleri kadar Sırp demokratları da anayasaya muhalefete başladılar. Fakat Radich Sırp muhaliflerle işbirliği yapmıyordu. Radich'in Hırvat Cumhuriyeti teşebbüsü hiç bir yerde gerçekleşmedi¹¹. 1921'de Anayasanın kabulünden sonra ülke Radikal Demokrat ve Müslümanlardan oluşan bir koalisyon hükümetiyle yönetildi. 1923'te Bulgaristan'da Stanbolisky'nin öldürüldüğü yıl, hükümet seçimleri yenileme kararını aldı. 18 Mart 1923'te seçimler yapıldı. Radikaller 108, Hırvat köylüleri 70, Demokratlar 51, Slovenler 21, Bosna Sırları 18, Makedonya Müslümanları 14, Çiftçiler 10 ve değişik partiler 20 milletvekili kazandılar. Radikaller ve Hırvat köylüleri bu seçimde Çiftçiler aleyhine reylerini arttırdılar. Çiftçiler yok edilme noktasına gelirken, Demokratlar da rey kaybettiler. Pashich yerini muhafaza etmekte başarılı oldu. Çünkü rakibi Radich parlamentoyu boykot etmeye karar verdi ve böyle de yapmak zorundaydı. Zira, Mayıs 1923'te teklif ettiği yeni anayasa planına Sırlar itiraz ettiler. Bu reddetme sebepsiz değildi. İşin gerçeği, Radich'in teklifine göre, Yugoslavya etnik grupları biri diğerine gevşek bağlarla irtibatlı konfederasyonlara ayrılacak, bu arada Hırvatistan tam otonomiye kavuşacak, kendi anayasasına ve ordusuna sahip olacaktı.

Böyle bir oluşum, Pashich için söz konusu değildi ve ülkeyi Müslüman mebusların yardımı ile yönetmeye devam etti. Fakat idareyi uzun süre böyle götüremedi. Mart 1924'te meclisteki bütün muhalif gruplar Pashich kabinesini düşürmek için birleştiler. Bunlar aralarına, parlamentoya geri dönen Hırvat mebusları ve ayrıca Davidowich'in Demokrat Partisi de Pashich'in merkezi yönetimini benimsemediği için muhaliflere katıldılar. Pashich, böyle kalabalık bir muhalefete karşı hükümeti koruyamadı. 8 Şubat 1925'te yeni seçimlerin yapılması için emir verdi.

Pashich tekrar yönetime güçlü bir durumda gelebilmek için Hırvat Partisi liderine karşı bazı yasal önlemler aldı. Avrupada destek kazanmak için geziler yaptı, bu arada Moskova'yı da ziyaret ederek Komünist Enternasyonelcilerle dostça ilişkiler kurdu. Şüphesiz bu Bolşeviklerle yaklaşım, ciddi işbirliği yapmaktan ziyade muhaliflerine karşı şantaj yapmaktan ibaretti. Daha ileri giderek, yabancı güçlerin emri altına girdiği iddiasıyla Hırvat Köylü Partisi'nin yasaklanmasını istedi. Partinin bütün toplantı ve yayınları yasaklandı. Radich hapsedildi. Seçim, hükümeti destekleyen partilere 162 sandalye sağlarken, muhaliflere de 153 sandalye verdi.

Bu noktada Radich tahmin edilemeyen bir dönüş yaptı. 14 Temmuz 1925'te Pashich ile anlaşarak hapisten çıktı ve eğitim bakanı oldu. Pashich ve Radich'in anlaşmalarına göre, Hırvatlar Sırp Hanedanını ve merkezi hükümeti kabul edecekler. Bunun karşılığında da Sırlar bölgesel seviye de otonomiye kabul edecekler ve ülke

¹¹ Robert Lee, Wolff, *The Balkans in our Time*, New York 1967, s.119

çapında eşit vergi esası kabul edilecekti. Bu hükümet idaresi bir seneden az sürdü. Uzun bir zaman geçmeden dengesiz Radich kendisinin de üyesi olduğu kabineyi dağıttı. Nisan 1926'da Radich'i dışarıda bırakan yeni bir kabine teşekkül ettirildi. Ve böylece eski düşmanlığa dönüldü.

Yılın sonuna doğru Aralık 1926'da Pashich öldü. Böylece Radikal Parti büyük bir şovenisti kaybetti, fakat Alexander'a parti politikasına daha fazla karışma fırsatını verdi. Şubat 1927'de Sloven lider Koroshetz hükümete girince yeni bir politik gelişme ortaya çıktı. Bu kişi devamlı olarak Belgrad merkezîyetçilerine karşı muhalefet ediyordu. Bu hiç bir kazanç sağlamamıştı. Merkezi destekleyince karşılığında Slovenya'daki idareci memurları kontrol yetkisini aldı. Bu ise yüzeysel Hırvat problemini çözmeye yetmedi. Sloven reyler kadar müslüman reyler de Belgrad Hükümeti tarafından hesaba katılınca mevcut dengeler sertleşti. Bu durum, 20 haziran 1928'te Skupshtina'da kanlı cinayetin işlenmesine kadar politik tansiyonu arttırdı. Radikal Partinin Karadağlı mebusu tabanca ile iki Hırvat mebusu öldürürken üç kişiyi de yaraladı. Yaralananlardan birisi, bir kaç hafta sonra ölen Radich idi. Böylece Hırvat sorununa¹² şimdi Radich'in öldürülmesi problemi de katıldı.

Alexander'in Diktatörlüğü:

Hırvat köylüleri sevgili liderlerinin ölümüne isyan ederek ve hür Hırvatistan isteyerek cevap verdiler. Belgrad'taki Hırvat mebuslar ülkelerine geri döndüler. Yeni federal Yugoslavya teşkil edilinceye kadar kanlı Skupshtina ile hiç bir işbirliği yapmayacaklarına dair yemin ettiler. 5 Ocak 1929'da Alexander Radich'in yerine geçen Vladimir Machek ile görüşme randevusu verdi. Bu görüşmede, Mr. Machek 5 federal birlikten oluşacak olan yeni bir anayasanın hazırlanmasını Alexander'dan talep etti. Ve her bir federal birlik kendi meclisine ve anayasasına sahip olurken, para, gümrük, dışişleri ve ordu üzerinde federal hükümetin yetkileri sınırlandırılacaktı. Alexander, Sırp parti liderine bu oluşumu kabul edip etmeyeceğini sordu. Cevap menfi olunca 6 Ocak 1929'da Alexander bir genelge yayınlarak anayasayı ve Skupshtina'yı feshetti. Akabinde de Ocak ayının sonuna doğru bütün partileri kapatıp diktatörlüğünü ilan etti¹³. Bu vaziyette ülkeyi idare edemeyeceğini anlayan Alexander, 3 Eylül 1931'de anayasa çıkardı. Görünüşte diktatörlük sona erdi. Bu anayasa 1941 yılında Almanya'nın Yugoslavya'yı işgaline kadar yürürlükte kaldı. Zaten bu anayasa eskiden olduğu gibi bir belge niteliğindediydi. Bu anayasa, 1921 anayasası ile mukayese edildiği vakit ferdi özgürlükleri ciddi bir şekilde azaltan, katı bir yasaklı polis devletini husule getiren, yargının bağımsızlığına darbe vuran ve Skupshtina'nın gücünü iyice azaltan ve bölücülüğü iyice artıracak hareketlere ciddi ceza getiriliyordu.

Bu anayasa ilan edildikten bir kaç hafta sonra yeni seçim yasası ilan edildi. Buna göre nisbi seçim usulü kalkıyor, seçimlerde çoğunluğu sağlayan partinin

¹² L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*. New York 1958, s.627

¹³ L.S. Stavrianos, *a.g.e.*, s.627

sandalye sayısının 2/3 ü kadar rey alması şartı aranıyordu. Bu sisteme göre yapılan 1935 seçimlerinde hükümet partisi 1.746.982 rey ile 303 sandalyeye sahip olurken, muhalefet de 1.076.345 rey ile 67 sandalyeye sahip oluyordu. 1938 yılı seçimlerinde bu durum daha vahimdi. 1.643.783 rey ile hükümet partisi 306 sandalye kazanırken, muhalefet 1.364.524 reyle 67 sandalye alabildi.

Bu yolla otoriter idaresini yerleştiren Alexander, şüphesiz vatanseverlik hisleri ile hareket etti. Fakat parti kavgaları ve politik kilitlenmeler onu yıllar geçtikçe idareden tiksindirdi. Psikolojik durumu ve karakteri nedeniyle böyle gelişmelere karşı tahammülsüzdü. Rusya'da St. Petersburg'ta büyütülmüştü. Anayasal idareyi anlayacak kabiliyette değildi. Komünist muhaliflerine karşı katı tutumunu arttırdı. Halbuki komünistleri diğerlerine karşı eşit kılmak için iktidara gelmişti. İktidara gelip ülkeye diktatörlüğünü yerleştirmekle halkının ve ülkesinin bu şekilde idare edilmesinden çok istifade ettiğine samimi olarak inanmıştı. Alexander, geçmişin dağınıklığının yerine geçecek olan Yugoslav milliyetçiliğini kuvvet yoluyla yaratacağını ümit etmişti. Kafasındaki bu amaçla Sırp, Hırvat, Sloven krallığının ismini Ekim 1929'da Yugoslav krallığı olarak değiştirdi¹⁴. Arzu edilen milli birlik için anayasada değişiklik yapılmadı. Polis korkusuna ve seçim sistemindeki tuhaflıklara rağmen Hırvatlar, Radich'in hatırına binaen köylü partilerini desteklemeye devam ettiler. Alexander'ın düşündüğü milli diktatörlük neticede anti-Hırvat diktatörlüğüne döndü.

Bütün sınırlar Alexander'ın diktatörlüğünü desteklemeyen bazı Sırp partileri de ona destek verdiler. Verilen servet ve mertebe sahibi oldular. Bu hâl bazı Hırvat partilerinin üyeleri dahil diğer parti üyeleri için de geçerli idi. Alexander bu diktatörlüğün çökeceğinin farkında idi. Yugoslav milliyetçiliği işlerlik kazanmadı. Sırp-Hırvat düşmanlığı her zamankinden daha keskin hale geldi.

Yugoslavya'nın içindeki iç politikadaki çekişmeler ve çöküntü dış politikanın önemini ortaya çıkardı. Burada kralın politik açılımları hemen netice verdi. Eylül 1933'te Bulgar Kralı Boris bir geziden ülkesine dönerken kral Alexander'ın isteği üzerine Belgrad tren istasyonunda iki lider resmi olarak biraraya geldiler. Karşılıklı dostluk üzerinde anlaşılabilir ki, bu da 1934 yılında Yugoslav-Bulgaristan yakınlaşmasına vesile teşkil etti. Ayrıca bu yaklaşım, Sırbistan Makedonya'sında iki tarafın daha ılımlı hareket etmelerine, Bulgaristan'da faaliyet gösteren ihtilal organizasyonunun bastırılmasına, nihayet 1737 yılında iki ülke arasında ebedi dostluk paktının imzalanmasına kadar boyutları uzadı. İki kralın Belgrad'daki girişimlerinin hemen akabinde Alexander; Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'yı ziyaret ederek 9 Şubat 1934'te Balkan Paketi'nin imzalanmasına vesile oldu¹⁵.

Nazi Hükümeti'nin Yugoslavya'ya karşı bu arada dostça tavrı, orayı ele geçirmek içindi. Genel Göring'in Belgrad'ı ziyareti ve Mayıs 1934'te ticaret

¹⁴ Robert Lee Wolff, *The Balkans in our Time*, New York 1967, s.123

¹⁵ R. W. Seton Watson and Stephen Clissold, *A Short History of Yugoslavia*, London 1968, s.186

anlaşması imzalaması bu amacı gerçekleştirmek içindi. Fakat Yugoslavya bundan kazançlı çıktı. Alman turistler Avusturya'nın yerine Yugoslavya'nın deniz tatil beldelerine gitmeye başladılar. Fransa Hariciye Bakanı Louis Barthau'nun Küçük Antant konferansından sonra Haziran ayının başında Belgrad'a gitmesi, Yugoslavları cesaretlendirdi. Statüko'da yapılacak en küçük değişikliğe karşı koyacaklarını en şiddetli bir şekilde Dünya'ya açıkladılar. Bu arada 1934 Haziran'ında Milletler Cemiyeti Konseyi'nin toplantısından önce, Yugoslavya ile Macaristan arasındaki gergin ilişkiler açık bir düşmanlığa dönüştü. Macaristan'ın Cemiyet-i Akvam'daki temsilcisi, Yugoslav sınır kontrol memurlarının yurttaşlarına karşı çıkardıkları ciddi zorluklardan şikayetçi oldu. Yugoslav temsilcisi ise, Macarlar'ın teröristleri eğittiğini ve onlara yardım ederek Yugoslavya'ya saldırttığını deliller getirerek ispatlı bir şekilde cevap verdi.

1934 Ekim ayının ilk günlerinde Kral Alexander deniz yolu ile Paris'e resmi bir ziyarette bulunmak için Marsilya'da karaya ayak bastı. Sürgünde bulunan Hırvat ayrılıkçıların lideri Pavolic'in ajanı tarafından yanında Dışişleri Bakanı M. Barthau olduğu halde, caddeden araba ile geçerken öldürüldü¹⁶. M. Barthau'da ağır bir şekilde yaralandı¹⁷. Kral Alexander Fransa'ya, Orta Avrupa'da rahatsız edici gelişmelerden dolayı, Balkanlarda sukuneti sağlamak için Fransızlarla müzakerelerde bulunmak üzere Fransa'ya gittiği gizli bir şey değildi.

Yugoslavya'yı saran matem ve öfkeden anlaşılacağı üzere, Yugoslavların büyük çoğunluğu diktatörlükten vazgeçilip demokrasiye dönülmesi için kesin sinyaller veriyorlardı. Fakat Kral, düşmanlarının gözünde birliğin ve bağımsızlığın sembolü idi bu yüzden öldürüldü deniliyordu. Bazı yugoslav halkı arasında bir hikaye ortaya atıldı: Kral son nefesinde "Yugoslavya'yı benim için koruyun" demiştir¹⁸. Kral federasyonun Yugoslavya için kötü olacağına ve sadece kuvvet kullanmakla Yugoslavya'da birliğin sağlanacağına inanmıştı. Kralın ölümü ile birlikte ülke güvensizlik ve bölücülüğe sürüklendi. Parti kavgaları hızlandı. Yugoslav siyasi tarihi kendi akışı içerisinde bu şekilde seyrederken 4 Ekim 1933'te Yugoslav Kral ve Kraliçesinin acele olarak İstanbul'u ziyaret etmeleri sonucu Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler dikkati çekmeye başladı. Kral ve Kraliçe Romanya ve Bulgaristanı ziyaret edip deniz yoluyla Yugoslavya'ya geri dönerlerken, İstanbul'u bir kaç saatlik görme fırsatını buldular. Türkiye bu ziyareti, Yugoslavya dostluğunun ve gelecek için daha iyi ilişkilerin başlangıcı olarak yorumladı.

Kral ve Kraliçe'nin İstanbul'u ziyaretlerinden kısa bir süre sonra Türk Basını Cenevre'den gelen bir telgrafi yayımladı. Bu telgrafta; Tefvik Rüştü Bey ile Yugoslavya Dışişleri Bakanının dostluk ve saldırmazlık Paketi imzalamak için anlaştıkları ve bunun

¹⁶ Bundan sonra Yugoslavya Kralı II. Petarolus ülkeyi 1945'e kadar yönetti. B.k.z. Georges Castellan, *Balkanlar Tarihi*, Türkçeye terc. Ayşegül Başbuğ, İstanbul 1992, s.512

¹⁷ L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York 1958, s. 29

¹⁸ R.W. Seton Wetson and Stephen Clissad, *a.g.e.*, s.188

kasım ayında Belgrad'da imzalanacağını belirtiyordu. Tevfik Rüşti Bey Cenevre'ye giderken Belgrad'da durarak bu antlaşmayı imza etmek istiyordu. Fakat Cenevre'ye gitme lüzumu ortadan kalkınca Belgrad'ı ziyareti de mümkün olmayacağından Tevfik Rüşti Bey zor bir duruma düştü yalnız bir imza için de Belgrad'a gitmek istemiyordu.

Fakat diğer taraftan da Yugoslavya ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin nasıl gittiğini yerinde öğrenmek için acele ettiğinden, 26 Kasım'da Bulgaristan'ın şüphanesini artırma pahasına da olsa, Atina yolu ile Belgrad'a gitti. 27 Kasım'da Uzlaşma, Hakemlik, Adli Dostluk ve Saldırmazlık Paktı iki dışişleri bakanı arasında imzalandı¹⁹. 28 Kasım'da imzalanan bir antlaşmaya göre de; tarım reformu adıyla Güney Yugoslavya'da Türkler'e ait malların müsaderesine son veriyordu. Tevfik Rüşti Bey'in Belgrad'ı üç günlük ziyareti esnasında Kral Alexander onuruna yemek verdiği gibi, Yugoslavya Dışişleri Bakanı'nda bir akşam ve bir öğle yemeği vermiştir²⁰. Belgrad'dan ayrılırken Tevfik Rüşti Bey yaptığı açıklamada iki ülke arasında yakın ilişkileri gerçekleştirmek için her şeyin başarılmasından memnuniyet duyduğunu belirterek, lüzumlu çalışmalar yapıldıktan sonra da ticari antlaşma için müzakerelerin başlayacağını belirtti.

Türkiye ile Yugoslavya arasında Ankara'da 14 Nisan 1932'de imzalanan ve 23 Kasım 1933'te onaylanan Afyon antlaşması da yürürlüğe girdi²¹.

Bu antlaşma ile devlet kontrolü altında her iki ülkede milli bir kuruluş ihdas edilecek, ayrıca İstanbul'da faaliyet gösterecek olan merkezî Afyon bürosu ihdas edilecekti. Bu kuruluş, her iki ülkenin afyon ihtiyacını karşılayacak, hem de dış ülkelere ihraç etme gibi hususi bir yetkiye sahip olacaktı²².

Türkiye ile Yugoslavya arasında imzalanan Dostluk Antlaşması ve Yugoslavya Kral ve Kraliçesinin İstanbul'a kısa da olsa yapmış oldukları ziyaretin etkisiyle iki ülke arasındaki ilişkiler 1934 yılında da gelişme gösterdi.

9 Şubat'ta imzalanan Balkan Paktı ile de iki ülke arasındaki dostluk daha da ileriye gitti. Mart ayının sonuna doğru, Yugoslavya Dışişleri Bakanı'nun Türk meslektaşını ziyaret edeceği duyuldu. Yugoslav Bakanı M. Jevtitch'in bu ziyareti bir iade ziyareti niteliğinde olup, tarihi çok önceden kararlaştırılmıştı. Yugoslavya Hariciye Bakanı M. Jevtitch yanında hanımı olduğu halde 18 Nisan'da Ankara'ya geldi. Askerî merasimle karşılandığı gibi, olağanüstü ağırlamalar ve ziyafetler şerefine verildi. M. Jevtitch, Gazi Paşa tarafından kabul edilerek kendisiyle bir buçuk saat görüşmüştür. Ayrıca İsmet Paşa ve Tevfik Rüşti Beyle de uzun görüşmeler yapmıştır. Yayımlanan resmî bir tebliğde; Başlıca müzakerelerin Balkan Paktı anlayışı ve

¹⁹ Mehmet Gönlübol ve Cem Saf, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 1919-1990, Ankara 1993 s. 102

²⁰ PRO. FO. 371/E 596/44, Mr. Morgan'dan J. Simon'a, İstanbul, 2 Ocak 1934, s. 17

²¹ İsmail Soysal, *a.g.e.*, s.441-6

²² PRO. FO. 371/E 596/44, Mr. Morgan'dan J. Simon'a, İstanbul, 2 Ocak 1934, s. 18

hedefleri üzerinde yoğunlaşarak, iki ülkenin de bu konularda aynı anlayışa sahip oldukları belirtildi.

Türkiye ve Yugoslavya mevcut dünya sulhüne yardımcı olmak için Balkan Patkısı'na imza koyan iki devlet olarak daha yakın ilişkilere gireceklerdi. Bu işbirliği neticesinde Türkiye ile Yugoslavya, iki ülkeyi ilgilendiren sorunlar hakkında ve genel olarak Balkan devletleri hakkında aldıkları istihbaratları birbirlerine bildireceklerdi. Altı ay öncesine kadar iki ülke arasındaki soğuk ilişkiler, Yugoslav Dışişleri Bakanının Ankara'yı ziyareti ile birlikte sıcak ilişkiye döndü.

Temmuz ayının başında, 27 Kasım 1933 Türkiye-Yugoslavya arasındaki dostluk antlaşmasını M. Jeutitch Skupshtina'ya (Yugoslavya Meclisi) sunarken şöyle sesleniyordu: "Bu antlaşma yeni birşey içermiyor, yalnız bu antlaşmayı yapan taraflar milli politikalarında savaşı bir araç olarak kullanmayı bilhassa reddediyorlar" dedikten sonra, I. Cihan Harbinden sonra Türkiye'nin güttüğü bağımsızlık savaşından başarı ile çıktığına atıfta bulunarak bütün Yugoslavya halkının Türklerin giriştiği bu savaşa ilgi ve sempati ile baktığını belirtmiştir. Bir hafta sonra da Türkiye-Yugoslavya dostluk antlaşması Yugoslavya Meclisince alkışlarla onaylanmıştır.

Kral Alexander'in Ekim ayında Marsilya'da öldürülmesi nedeniyle Türk Hükümeti ve basını Yugoslavya Hükümetine ve halkına karşı üzüntülerini ifade etmek için ellerinden gelen herşeyi yaptılar. Kralın ölüm haberi Ankara'ya gelince Türkiye'de belediye seçimleri yapılıyordu. Her kasaba üzüntüsünü ifade etmek için bayrakları yarıya indirecek, gece boyunca ışıklandırma yapacaktı. Işıklandırma iptal edildi, yalnız bayraklar yarıya indirildi. Türkiye tarihinde ilk defa kralın cenaze merasimi günü yurtta milli gün ilan edildi. Bütün sinemalar, tiyatrolar ve müzik eğlenceleri kapatıldı. Hatta radyodaki müzik saatleri asgariye indirildi.

Yugoslavya Elçiliğinin, Gazi'nin temsilcisi, Başvekilin temsilcisi ve dışişleri bakanının temsilcisi ziyaret ederek taziyelerini bildirmişlerdir. Kralın cenaze merasimine Tevfik Rüştü bey, seçkin generaller, kara ve deniz kuvvetlerinin temsilcileri yanısıra, Riyaset-i Cumhur Muhafız Alayından bir birlik Belgrad'a gittiler. Türk delegasyonunun cenazeden dönüşünden sonra TBMM özel bir gündemle toplanarak Türkiye'nin dış politikası ile uluslararası durum müzakere edildi. Tevfik Rüştü Bey bu toplantıda: "Kralın ölümüne üzüntüsünü ve Türkiye'nin Balkan Paktına sadık kalacağını, terörizme karşı olduğunu, terörizme karşı her türlü işbirliğine Türkiye'nin destek vereceğini" açıkladı. TMMM kral ve M. Barthau onuruna bir dakikalık saygı duruşunda bulundu ve geçirilen bir önerge ile de Yugoslav ve Fransız halkına baş sağlığı mesajı gönderildi²³. Daha sonra iki ülkenin dışişleri bakanları birbirleriyle görüştüktan sonra yayımladıkları bir bildiri: "iki ülkeyi ilgilendiren direkt ve endirekt sorunlarda iki ülkenin aynı görüşte oldukları teyid edilmiştir"²⁴.

²³ PRO. FO. 371/E 854, P. Lorain'den J. Simon'a, Ankara, 31 Ocak 1935, s.27

²⁴ PRO. FO. 371/E 854, P. Lorain'den J. Simon'a, Ankara, 31 Ocak 1935, s.28

Kasım ayında Fransa Büyük Elçisi İngiliz Büyük Elçisine, Türkiye ile Yugoslavya arasında askerî bir anlaşmanın imzalandığını söylemiş ise de, gerçekten böyle bir antlaşma iki devlet arasında imzalanmamıştır. Yalnız aciliyetine binaen, “Causus foe deris” kısmen işleyecekti. Türkiye ile Yugoslavya arasındaki mutabakat centilmenlik antlaşması karakteri taşıyordu. Fakat şu da kesindi ki, bu iki devletten birisi İtalya ile bir antlaşma yapacak olursa, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler otomatikman kesilecek, hatta ilişkiler bir düşmanlığa bile dönüşecekti. İki ülke arasındaki ilişkiler Balkanların genel durumu ve İtalya'nın politikasına endeksliydi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mart ayında Belgrad antlaşmasını onayladı. M. Jevitch'in Nisan ayında Türkiye'yi ziyareti esnasında öngörülen Ticarî ve Clearing antlaşması 3 Temmuz'da, ikamet ve suçluların iadesi antlaşması da 6 Eylül'de Ankara'da imzalanmıştır²⁵.

Gazi Paşa, 1 Kasım 1934 yılında, TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada: “Dışişlerindeki aralıksız çalışmalarımız da genel siyasamıza, ulusal ülkümüze uygun olarak başarılıdır. Bundan ötürü, Büyük Meclisin ulus işlerindeki özeni, ulusumuzun canlılığı, gerçekten öğünçle anılmağa değer” diyerek Türkiye'nin dış politikasını övüyordu²⁶.

1936 yılında, diğer Balkan Paktı devletlerine göre, Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler daha iyi idi. Nitekim bu dostluk, Yugoslavya Devlet Konseyi Başkanı'nun Türkiye'yi 27-31 Ekim tarihleri arasındaki ziyareti gerek Türk Hükümeti, gerekse Türk halkı tarafından coşkulu bir şekilde karşılandı. Başkanın bu ziyareti, T.C.'nin kuruluşunun 13. yılı kutlamalarına rastladığı için kendisine daha fazla ilgi gösterildi.

M. Stoyadinavich'in Ankara'ya yaptığı bu ziyaret esnasında 28 Ekim'de ticarî, denizcilik ve yapılanma antlaşmaları imzalandı. Bu arada Çekoslavya, Fransa'nın desteği ile “Little Entente”ı oluşturmaya çalışıyordu. Romanya bu projeye katılmaya razı olurken, Yugoslavya çekingen davranıyordu. Bu konuda Yugoslavya Türkiye'ye danışmıştır²⁷. Türkiye, Yugoslavya'ya “Little Entente”a katılmamasını kesinle cepheleşme politikası takip etmemesini öğütlemiştir ve mümkün olduğu kadar İngiltere Hükümetinin politikasını izlemeyi ve iki devletten biri diğerine danışmadıkça, herhangi bir devlette genel bir müzakereye başlanmaması kararlaştırıldı²⁸.

1937 yılında Türkiye ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler dostluk temelinde ve karşılıklı anlayış içerisinde kaldı. 24 Ocak'ta Yugoslavya'nın Bulgaristan ile imzaladığı dostluk antlaşmasını Türkiye ihtiyatla karşıladı. Hatta baharda

²⁵ PRO. FO. 371/E 854, P. Lorain'den J. Simon'a, Ankara, 31 Ocak 1935, s.28

²⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, Ankara, 1961, s. 376

²⁷ PRO. FO. 371/E 823, P. Lorain'den M. Eden'e, 28 Ocak 1937, s.26

²⁸ PRO. FO. 371/E 823, P. Lorain'den M. Eden'e, 28 Ocak 1937, s.27

Yugoslavya'nın İtalya ile imzaladığı pakta Türkiye ses çıkarmadı. Bu paktın imzalanmasından hemen sonra Türkiye Başvekili ile Dışişleri Bakanı Belgrad'ı ziyaret ettiler, bu ziyaret dostluk ve samimiyet havası içerisinde geçti. Türk-Yugoslavya arasındaki dostluk ve güvenin yanısıra, iki devletin dışişlerinde güttükleri politikanın cepheleşmeye dayanmayan paralel politika olduğu ve iki devlet arasındaki dostluğun her zamankinden daha güçlü olduğu Türk yetkililer tarafından açıklanmıştır. Fakat diğer taraftan da M. Stoyadinovitch'in İtalya'ya yaklaşmasından doğacak sonuçları da Türkiye kafasından atmış değildir. Bir taraftan da Türkiye'nin felsefesi, İtalya'nın düşmanlığından daha tehlikeli değildir, şeklindeydi²⁹.

1938 yılında Türk-Yugoslav ilişkileri iyi idi. Hatta Yugoslavya'daki Türk uyrukluların Türkiye'ye göç Antlaşması 11 Temmuz 1938'de iki devlet arasında imzalandı. Fakat bu antlaşma, Türkiye tarafından yürürlüğe konulmadı. Arnavut kökenlilerin de Türkiye'ye göç edecek Türk uyrukluların arasına karışma ihtimali vardı. Bir önceki yıl M. Stoyadinovitch'in ziyaretini iade için Başvekil Celal Bayar ile Tevfik Rüştü Bey Mart ayında Belgrad'a gittiler. Türk Heyeti Belgrad'da samimi bir şekilde karşılandılar. Türk Heyetinin Belgrad'dan ayrıldıktan sonra yayımlanan resmî bildiriye, iki ülkeyi ilgilendiren konularda iki devletin aynı fikirde oldukları belirtildi. İki ülke arasındaki yakın ilişkiler Mayıs ayında, Yugoslavya Savaş ve Deniz Kuvvetleri Bakanı olan Maritch'in Türkiye'yi ziyaretiyle daha da pekleştirildi. Bu bakanın Türkiye'de yaptığı geniş ziyaret esnasında, Türkiye'nin hava kuvvetlerine ait kuruluşları da gezdirildi. 6 Ekim'de Tevfik Rüştü Bey Cenevre'den dönerken kısa bir süre için Belgrad'a uğradığı zaman kendisi Yugoslavya'nın ilgili kişilerince samimi bir şekilde karşılandı. Yugoslavya tarafından bu yakın ve samimi ilişkileri gevşetecek herhangi bir eğilim, Tevfik Rüştü Bey tarafından müşahade edilmemiştir³⁰.

TBMM'nin beşinci dönem dördüncü toplantı yılının açılışında Atatürk adına Başvekil Celal Bayar tarafından okunan söylevin dış ilişkiler için ayrılan bölümünde: "Milletlerin emniyeti ya iki taraflı veya çok taraflı umumi ortak antlaşmalarla temin edilebilir" diye mutlak mahiyette ortaya atılan ve her biri diğerlerine zıt addedilen prensipler sulhun muhafazası emrinde bizim için kat'i ve isabetli değildir ve olamaz. Bunların her birini coğrafi ve siyasi icap ve vaziyetlere göre kullanarak sulh yolundaki ihtimamını realitelere tevfiik etmek, her millet için ayrı ayrı bir vaziyettir.

Cumhuriyet Hükümeti bu hakikatı görmüş, tatbik etmiş, en yakın komşuları ile olduğu kadar en uzak devletlerle olan münasebetlerini, dostluklarını ittifaklarını ona göre tanzim etmeği bilmiş ve bu sayede harici siyasetimizi sağlam esaslara istinat ettirmiştir, dedikten sonra Balkan siyaseti hakkında: "Balkan siyaseti Balkanların münferit ve müşterek menfaatlerinin en belîğ bir ifadesi, Balkan milletlerinin her

²⁹ PRO. FO. 371/E 2214, P. Lorain'den V. Halifax'a, Ankara, 2 Nisan 1938, s.15

³⁰ PRO. FO. 381/L 1214, P. Lorain'den V. Halifax'a, Ankara, 11 Şubat 1939. s19

birinin ayrı ayrı kuvvetlenmesi de sulh yolundaki dinamik tarzı telakkinin fiili bir misalidir.

Burada memnuniyetle kaydetmek istediğim bir hadise, Balkan milletlerinin birbirine büsbütün yakınlaştırmakta kuvvetli âmil olmuştur ve yarın için de ümidler vaad eden bir eserdir. Selanik'te Balkan Misakı devletleri namına Konsey Reisi Yunan Başvekili General Metaksas ile Bulgar Başvekili Mösyo Köse İvanof arasında imza edilmiş olan antlaşmadan bahsetmek istediğim anlaşılmıştır. Bu antlaşmada, sulh yolundaki devamlı gayretlerimizin ve Balkan devletlerinin takibedegeldikleri salim politikanın hayırlı bir tecellisidir³¹, demiştir. Görüldüğü üzere Gazi Paşa, Yugoslavya ile Bulgaristan arasında imza edilen dostluk antlaşmasını memnuniyetle telakki etmiştir.

Balkan Paktı üyeleri Temmuz 1938'de Bulgaristan'la anlaşmaya vardılar. Bulgaristan iyi niyetli olmak kaydıyla silahlanabilecekti. Mamafih, Balkan Paktı üyeleri 2. Cihan Savaşı çıkana kadar ve hatta çıktıktan sonra bile aralarında toplantılarına devam etmişlerdir. İngiltere ve Fransa'nın zayıflığı, buna karşı Almanya ve İtalya'nın gücü Balkan Paktına başat olmuştur. Büyük Savaşın çıkışından önce Balkan Paktı'nda muallâklık göze çarpıyordu. Her ne kadar 2. Cihan Harbi çıkar çıkmaz Balkanları hemen etkilemedi ise de, olayların treni daha sonra savaşı ve acıyı Balkanlara da taşıdı.

1938'de 16 milyon nüfuslu Yugoslavya'nın %75'i ziraat ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Böylece toplam millî gelirin %48'i ziraatten elde ediliyordu. Bu gelir düşüktü, zira, topraklar gübrelenmediği için bitkiler büyümüyor, dolayısıyla verim az oluyordu. Ayrıca topraklar çok küçük ölçeklere bölünmüş, zirai donanım ve teknik de çok zayıf ve zirai işletme kredisi verilmiyordu. Yugoslav halkı yalnızca zahire tarımı yaptığı için yem bitkilerini ve nakit getirecek diğer zirai türleri ihmal ediyorlardı. Bu koşullar da halkın satınalma gücünü düşürüyor, dolayısıyla de halkın yaşam standardını ve halk sağlığını etkiliyordu. Halk tamamen toprağın verimine tâbi olmuştu. Bu da fazla nüfus artışına neden oluyor ve ülkenin az gelişmişliğine vesile teşkil ediyordu. Köylüler fazla toprak olmadığı için işsizdiler. Fakat çok çalışanları da kifayetsiz üretici değildi³².

Bu koşullara rağmen Yugoslav halkı hükümete sadıktı, fakat hükümet, halkın isteklerine kulak asmiyordu. Hükümetin Almanya ve İtalya'ya yaklaşımına halk gizlenmeyen bir korku ve endişe ile bakıyordu.

Karanlık kişiler yeraltında fırsat bekliyordu. Bu tarihlerde halk orada komünizm hakkında çok az bilgiye sahipti. Marksizmi halk kaale elmiyordu, fakat bilinçli komünistler de yok değildi. Bunlar baskıdan nefret ediyor, özgürlük

³¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, Ankara, 1961, s. 412

³² Robert Lee Wolff, *The Balkans in our Time*, New-York 1967, s.161

istiyorlardı. Zamanla Marksist, Leninist ve Stalinci bir grup oluşturdular. Bu grup akılcı ve hünerli olduğu kadar Komrad Walter ile ihtilal ve savaş çalışmaları yaptılar. Bu grup kısa bir sürede bünyesinden uzun süre Yugoslavya'nın kaderini elinde tutan Joseph Tito'yu çıkardı³³.

Sonuç: Osmanlı Devleti ile Sırbistan ilişkileri çok eskilere dayanır. Bu ilişkiler inişli çıkışlıdır. Yugoslav tarihine bakılacak olursa, Yugoslavlar kendilerini 1913 yılına kadar idare etmemişlerdir. Bugün Sırp Osmanlı'dan nefret ederler. Fakat Osmanlılar 1526'da Mohaç zeferini kazanmamış olsalardı, burayı Macarlar istila edeceklerdi.

Bugün Sırpçada altı bin civarında (kelime yapıları bozuk ta olsa) Türkçe kelime vardır. Kilime çilim, Köprüye cupriya, cezveye cizve dendiği gibi, Belgrad'daki kale meydanı adı şu anda bile değişmemiştir.

Sırp sözlerine sadık değildirler. Türkiye'nin Batı'ya giden yollarından birisi, bugün halen Sırbistan topraklarından geçmektedir.

Balkanların istikrarı için Türk-Yugoslav ilişkilerinin iyi olması lazımdır. Çünkü Balkanlar aksırsa, Türkiye mutlaka öksürür. Bu nedenle Atatürk, Türk-Yugoslav ilişkilerinin iyi olması için sağlığı müddetince büyük önem göstermiştir.

1912-1913 Balkan savaşlarından arta kalan uyuşmazlıkları halletmek için gayret sarfetmiş iki devlet arasında iki taraflı anlaşmalar yapmıştır. Çünkü Türkiye'nin yakın ve uzak devletlerle ilişkileri düzelmediği sürece, dünya kamu oyunun gözünde Ankara ne siyasi, ne de ekonomik açıdan cazip olmayan, uzlaşmaya yanaşmayan, dolayısıyla kendisini yalnızlığa mahkum eden ikinci derecede bir devlet olarak kalacaktır. Kötü bir barış, iyi bir kavğadan daha iyidir. İki taraflı yapılan anlaşmalar ciddi şekilde analiz edilirse, bundan iki tarafın da daima yararlı çıktığı görülür.

Bugünü açıklamak için dünü bilmek zorundayız. Yarını sağlam zeminde inşa edebilmek için de, dünün ve bugünün tecrübelerinden dersler çıkarmak zorundayız. Türkiye, Yugoslavya'nın uzağında bir ülke değildir. İki ülke de daima biri diğerine muhtaç olacaktır.

³³ R.W. Seton Watson and Stephen Clissad, *a.g.e.*, s.188